

Sąsajos tarp alkoholio pardavimo vietų tankio, jo vartojimo viešose vietose ir socialinės žalos Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos skirtingo tipo mikrorajonuose

ILONA TAMUTIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Santrauka. Lietuvoje alkoholio pardavimo vietų tankio ir viešo jo vartojimo įtaka nusikaltimams ar socialinei žalai dar netyrinėta. Šio straipsnio tikslas yra nustatyti alkoholio pardavimo vietų tankio ir viešo vartojimo sąsajas su patiriama socialine žala skirtingo tipo mikrorajonuose. Straipsnyje remiamasi erdvinio (teritorinio) skerspjūvio alkoholio prieinamumo ir socialinės žalos teoriniu modeliu. Tyrimui buvo atrinkti mikrorajonai, reprezentuojantys 4 klasterius – Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos centrą, senąjį darbininkų, sovietinį ir priemiesčio mikrorajonus. Kiekybinėje apklausoje dalyvavo 1 872 respondentai. Analizė atlikta remiantis faktorine analize, nepriklausomų imčių vidurkių palyginimu ir taikant regresinės analizės metodus. Nustatyta, kad visų trijų miestų priemiesčio mikrorajonuose alkoholio prieinamumo ir socialinės žalos rodikliai yra žemiausi ir šis skirtumas yra statistškai reikšmingas ($p < 0,05$). Visų trijų miestų centro mikrorajone alkoholio prieinamumo rodiklis yra aukščiausias, ir šis skirtumas yra statistškai reikšmingas, palyginti su likusiais mikrorajonais ($p < 0,05$). Nors tirtų miestų centro mikrorajonai pasižymi aukščiausiais alkoholio prieinamumo rodikliais, tačiau socialinės žalos vidurkis centro mikrorajone aukščiausias tik Klaipėdoje, kad ir statistškai reikšmingai nesiskiria nuo senojo darbininkų ir sovietinių daugiabučių mikrorajonų ($p > 0,05$). Tiesinės regresinės analizės rezultatai atskleidė, kad alkoholio prieinamumo didėjimas tiesiogiai sąlygoja socialinės žalos rodiklio augimą. Kuriant socialinės žalos prevencijos programas, viena iš esminių priemonių turėtų būti alkoholio pardavimo vietų tankio mažinimas. Savivaldybės, kurios atsako už alkoholio pardavimo savo teritorijoje reguliavimą, prieš išduodamas licencijas, turėtų įvertinti socialinės žalos kaštus.

Raktažodžiai: alkoholis, pardavimo vietų tankis, alkoholio prieinamumas, socialinė žala, skirtingo tipo mikrorajonai, miestas.

Keywords: alcohol, density of alcohol outlets, alcohol availability, social harm, different area, city.

Įvadas

Alkoholio rinkos reguliavimo priemonės, tokios kaip akcizai alkoholiniams gėrimams, fiksuotas alkoholio pardavimo vietų skaičius, vietos, darbo valandų ir dienų apribojimai, ženkliai mažina alkoholio keliamą socialinę žalą (Anderson,

Baumberg 2006). Alkoholio prieinamumo ir jo keliamos socialinės žalos tyrimai Lietuvoje nebuvo pagrindinis tyrimo objektas ir yra fragmentiški (Tamutienė 2010a, 2010b; Tamutienė ir kt. 2008; Endriulaitienė, Markšaitytė, Žardeckaitė-Matulaitienė 2011). O užsienio mokslininkai alkoholio prieinamumą ir su tuo susijusią socialinę žalą tyrinėjo kur kas išsamiau, dažniausiai kriminologiniu aspektu. W. Liang ir T. Chikritzhs (2011), iš oficialių šaltinių surinkę ir išanalizavę duomenis apie alkoholio pardavimą įregistruotose legaliose parduotuvėse, policijos pranešimus apie smurtinius užpuolimus, socialinius, ekonominius ir demografinius duomenis, padarė išvadą, kad vidutinė alkoholio pardavimo apimtis ir prieinamumas yra reikšmingai susiję su smurtiniais užpuolimais. Anot M. Livingstone (2011), mažiausiai socialinės žalos padaro neišsineštinių gėrimų vartojimas. Sunkiausias pasekmes sukelia supakuotų-išsineštinių gėrimų vartojimas. B. Maclennan ir kt. (2012) teigė, kad alkoholis atliko pagrindinį vaidmenį smurto, vandalizmo, pavojingo vairavimo ir eismo susidūrimo incidentuose. R. A. Scribneris ir kiti (2010) nustatė, kad alkoholio parduotuvių tankumas buvo susijęs su išžaginimo nusikaltimais universiteto teritorijoje. A. Hope ir D. Mongan (2011) išsiaiškino, kad kuo daugiau alkoholiu prekiaujančių parduotuvių, tuo daugiau subgrupėms patrauklių susitikimo vietų alkoholiui vartoti. J. C. Middleton ir kt. (2010) analizavo priemones, padedančias pažaboti besaikį alkoholio vartojimą ir to sukeliamas problemas. Jie įrodė, kad kuo daugiau dienų pardavinėjamas alkoholis, tuo labiau prarandamas saikas vartojant alkoholį, todėl didėja ir socialinė žala. Buvo įrodyta ir tai, kad apribojus dienas, kai alkoholiniai gėrimai gali būti parduodami, ženkliai sumažėja su alkoholiu susijusi žala. Á. Sánchezas ir kt. (2011) nustatė, kad alkoholio pardavimo valandų skaičiaus padidinimas siejasi su didesne žmogžudysčių tikimybe. Autoriai argumentavo, kad griežti alkoholio prieinamumo apribojimai sumažina tarpasmeninių smurto įvykių bendruomenėse dažnumą. Ch. Branasas ir kt. (2009) tyrinėjo alkoholio vartojimo, alkoholio parduotuvių žmogaus aplinkoje ir ginkluotų užpuolimų sąsajas. Tyrimo rezultatai parodė, kad sunkiai apsvaigę asmenys susidūrė su 2,67 kartus didesne rizika būti nušauti per užpuolimą, palyginti su neapsvaigusiais asmenimis. Regresinės analizės rezultatai atskleidė, kad būnant aplinkoje, kurioje alkoholis labai lengvai prieinamas ir parduodamas išsinešti, 2 kartus padidėja rizika būti nušautam per užpuolimą. Sunkiai apsvaigę asmenys rajonuose, kuriuose alkoholis lengvai prieinamas ir parduodamas išsinešti, patyrė 9,34 kartų didesnę riziką būti nušauti per užpuolimą. A. J. Treno ir kt. (2008) tyrimas apėmė barų bei alinių tankumo ir smurto santykį. Tyrimo rezultatai parodė, kad pranešimai policijai apie priešiskumą ir alkoholio sąlygotą smurtą buvo tiesiogiai susiję su alkoholio vartojimu baruose ir alinėse, vakarėliuose ir draugų namuose. Agresyvus elgesys siejosi su gėrimu vakarėliuose. Buvo padaryta išvada, kad barai suburia agresyvius žmones į pasirinktas aplinkas, kuriose daug smarkiau pasireiškia agresija.

Apibendrinant naujausius tyrimus apie alkoholio prieinamumą ir smurtą galima teigti, kad kuo alkoholis prieinamesnis, tuo aukštesni ir smurto rodikliai.

Lietuvoje nėra tyrimų apie alkoholio prieinamumo, pardavimo vietų tankio ryšį su socialine žala. Šio straipsnio **objektas** yra alkoholio pardavimo vietų tankio ir viešo jo vartojimo sąsajos su patiriama socialine žala Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos skirtingo tipo mikrorajonuose. Tyrimo **tikslas** yra nustatyti alkoholio prieinamumą skirtingo tipo mikrorajonų kaimynystėje ir sąsajas su patiriama socialine žala. Suformuluota hipotezė: didesnis alkoholio prieinamumas centro, sovietinių daugiabučių ir senojo darbininkų mikrorajono teritorijose sąlygoja didesnę socialinę žalą nei priemiestyje.

Tyrimo metodas. Straipsnis remiasi erdvinio (teritorinio) skerspjuvio alkoholio prieinamumo ir socialinės žalos teoriniu modeliu. „Alkoholio prieinamumo“ sąvoka yra susiaurinta iki alkoholio įsigijimo / pardavimo vietų skaičiaus ir viešo alkoholio vartojimo respondento kaimynystėje. Alkoholio pardavimo vietų skaičius įtraukia respondentų subjektyvų vertinimą, kurį jie išreiškė atsakydami į klausimą, kiek alkoholio pardavimo vietų (barų, kavinių, parduotuvių ir kt.) yra nuo jų gyvenamosios vietos pusės kilometro spinduliu. Panašus būdas buvo naudojamas J. L. Connor ir kt. tyrime (2011). Socialinės žalos teorinė prieiga gali būti taikoma konkrečiai geografinei vietai ir įtraukti grupes individų, kurie patiria fizinę, finansinę, psichologinę ar kitokią žalą (Hillyard, Tombs 2007; Pemberton 2007). Šiame straipsnyje socialinė žala apibrėžiama prievartos prieš vaikus, žmonas, vandalizmo, turto gadinimo, šiuokšlinimo, triukšmo, priekabiavimo ir neprižiūrimų bei pavojingų vietų kintamaisiais. Tiek socialinė žala, tiek alkoholio prieinamumas buvo tiriami erdvinio / teritorinio aspektu, t. y. Vilniaus, Kauno, Klaipėdos skirtingo tipo mikrorajonuose gyvenančių respondentų kaimynystėje (žr. 1 lentelę).

Kiekybinę gyventojų apklausą atliko Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų agentūra „Factus“. Anketa apėmė gyvenamosios vietos ir jos sąlygų, kaimynystės, darbo ir užimtumo, viešosios tvarkos, saugumo ir sociodemografinius kintamuosius. Imtis sudaryta remiantis rajonų atranka (angl. *area sampling*). Svarbiausias atrankos elementas – geografinė apibrėžtis. Miestų seniūnijos ir mikrorajonai buvo suskirstyti į miesto zonų tipus: senoji miesto dalis, senoji darbininkų miesto dalis ir miesto priemiestinė zona. Kadangi tyrinėjamas posovietinis miestas, buvo įtraukti sovietinės statybos daugiabučių mikrorajonai ir kaimynystės. Kuris iš Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos konkrečių mikrorajonų labiausiai atitinka išskirtus keturis tipus, buvo diskutuojama su urbanistais, savivaldybių darbuotojais. Respondentams atrinkti išskirtuose mikrorajonuose buvo vykdoma kvotinė atranka pagal amžiaus ir lyties rodiklius. Siekiant užtikrinti didesnę geografinę sklaidą klasteryje, buvo vadovaujama svarbia atrankos taisykle: iš vieno namo negali būti apklausta daugiau nei 5 respondentai. Anketinėje apklausoje taikytas tiesioginio interviu (angl. *face-to-face*) metodas. Bendras 4 geografinių klasterių imties tūris – 1 872 respondentai: Vilniuje buvo apklausti 612, Kaune – 629, Klaipėdoje – 631 respondentas (1 lentelė).

I LENTELĖ. VILNIAUS, KAUNO IR KLAIPĖDOS SKIRTINGO TIPO MIKRORAJONAI, KURIOSE VYKDYTA APKLAUSA

Mikrorajono tipas	Vilnius	Kaunas	Klaipėda	N
Centro mikrorajonas	Senamiesčio seniūnija Naujamiesčio seniūnija	Centro seniūnija: Senamiestis ir Naujamiestis	Senamiesčio, Naujamiesčio, Rotušės, Lietuvininkų mikrorajonai	
N	161	182	149	492
Senasis darbininkų mikrorajonas	Naujininkų seniūnija	Vilijampolės seniūnija: Vilijampolė ir Panerys	Žvejojimo uosto, Vėtrungės, Baltijos mikrorajonai	
N	153	150	150	453
Sovietinis daugiabučių mikrorajonas	Žirmūnų seniūnija	Dainavos seniūnija	Pempininkų, Neringos, Debreceno, Eglės, Žardininkų mikrorajonai	
N	150	150	183	483
Priemiesčio mikrorajonas	Riešės seniūnija: Didžioji Riešė Avižienių seniūnija: Avižieniai ir Bendoriai Pašilaičių seniūnija: Tarandė Zujūnų seniūnija: Zujūnai ir Antežeriai	Eigulių seniūnija: Kleboniškis Šilainių seniūnija: Vytėnai Domeikavos seniūnija: Domeikava ir Saliai Eigulių seniūnija ir Karmėlavos seniūnija: Naujasodis	Kalotės, Medelyno, Miško dvaro, Labrenčiškių mikrorajonai	
N	148	147	149	
N	612	629	631	1 872

Duomenų analizė atlikta naudojant „SPSS 17“. Faktoriinės analizės metu gauti patiriamos socialinės žalos ir alkoholio prieinamumo bei viešo vartojimo faktoriai buvo transformuoti į naujus kintamuosius, kurie buvo naudojami socialinės žalos ir alkoholio prieinamumo didmiesčių skirtingo tipo mikrorajonuose ryšiams tirti. Faktoriinio modelio vidinis validumas matuotas Kronbacho alfa kriterijumi. Alkoholio prieinamumo ir socialinės žalos rodiklių vidurkiai buvo palyginti pasitelkiant vieno faktoriaus dispersinę analizę. Tiesinė regresinė analizė atlikta siekiant įvertinti, ar ir kokią socialinės žalos dalį galima paaikinti alkoholio prieinamumo faktoriumi. Reikšmingumo lygmuo – 0,05.

Socialinės žalos ir alkoholio prieinamumo faktoriai

Atlikus faktoriinę analizę buvo išskirti du reikšmingi faktoriai, kurie gali būti įvardyti kaip socialinės žala ir alkoholio prieinamumas bei viešas jo vartojimas.

Kaip parodyta 2 lentelėje, socialinės žalos faktorius įtraukia prievartos prieš vaikus, žmonas, vandalizmo, turto gadinimo, šiuokšlinimo, triukšmo, priekabiavimo ir neprižiūrimų bei pavojingų vietų kintamuosius. Atsižvelgiant į socialinės žalos faktorių sudarančių kintamųjų svorį galima teigti, kad prievartos šeimoje kintamųjų svoriai yra didžiausi, o neprižiūrimų vietų ir smurto jaunimo smurto – mažesni. Tai galima interpretuoti, kad socialinė žala yra didesnė privačioje erdvėje nei viešose vietose. Antrasis faktorius – alkoholio prieinamumas – susideda iš alkoholio įsigijimo vietų tankio ir viešo jo vartojimo kintamųjų (toliau – alkoholio prieinamumo faktorius). Šiame faktoriuje didesnę svorį turi alkoholio įsigijimo vietų tankis. Faktorinio modelio vidinis validumas geras (Kronbacho alfa koeficientas – 0,888).

2 LENTELĖ. SOCIALINĖS ŽALOS IR ALKOHOLIO PRIEINAMUMO FAKTORIAI
(FAKTORINĖS ANALIZĖS REZULTATAI)

Respondento kaimynystėje	Faktoriai		
	Socialinė žala**	Alkoholio prieinamumas	
Dažnas atvejis, kai vyrai muša savo žmonas	0,944		
Dažnas atvejis, kai tėvai muša savo vaikus	0,916		
Vandalizmas ir viešo turto gadinimas yra dažnas reiškinys	0,726		
Jaunimas dažnai priekabiauja prie kitų žmonių	0,638		
Jaunimas dažnai gadina viešą ir privatų turtą	0,609		
Yra triukšmingų kaimynų	0,600		
Yra daug neprižiūrimų ir pavojingų vietų	0,573		
Pasitaiko muštynių ar smurto atvejų tarp jaunimo	0,568		
Kaimynystėje 0,5 km spinduliu yra vietų, kuriose galima įsigyti alkoholio		0,766	
Alkoholis vartojamas parkuose		0,700	
Alkoholis vartojamas prie apleistų pastatų		0,598	
Alkoholis vartojamas prie parduotuvių		0,557	
Faktorių pagrindinės tikrinės reikšmės	5,866 (5,416)***	1,803 (1,284)	
Duomenų sklaidos paaiškinimo procentas	41,903 (38,688)	12,879 (9,172)	
Visos duomenų sklaidos paaiškinimo proc.	54,782 (47,860)		
Faktorių koreliacija	Socialinė žala	1,000	0,570
	Alkoholio prieinamumas ir viešas jo vartojimas	0,570	1,000
Imties tinkamumo ir sferiškumo matai	Kaiserio-Meyerio-Olkino matas	0,882	
		Chi kvadratas	3835,278
	Bartletto testas	df	91
		p	0,0001
Taikytas pagrindinių faktorių metodas, rotacijos metodas „Promax“ su Kaizerio normalizacija			

* Faktoringinei analizei parinkti pagrindiniai faktoriai, kurių korelacijų matricos tikrinės reikšmės >1.

** Pateikti tik reikšmingiausi faktorių svoriai (įvertis >0,500).

*** Skliausteliuose nurodyta reikšmė po rotacijos.

Pasitelkiant regresinės analizės techniką buvo apskaičiuotos išskirtų socialinės žalos ir alkoholio prieinamumo faktorių reikšmės, jos pervedtos į T balus. Gauti nauji kintamieji – socialinė žala ir alkoholio prieinamumas – buvo naudojami miestų ir mikrorajonų vidurkiams palyginti ir tiesinei regresinei analizei atlikti.

Socialinės žalos, alkoholio prieinamumo ir vidurkių palyginimas miestuose ir skirtingo tipo mikrorajonuose

Siekiant įvertinti ir palyginti alkoholio prieinamumo rodiklio vidurkius miestuose ir skirtingo tipo mikrorajonuose, buvo atlikta vieno faktoriaus dispersinė analizė (ONE WAY ANOVA, *PostHoc*: LSD (leidžiantis palyginti miestus ir mikrorajonus poromis), reikšmingumo lygmuo – 0,05). 3 lentelėje matyti socialinės žalos ir alkoholio prieinamumo vidurkių pasiskirstymas. Nustatyta, kad Kaune socialinės žalos vidurkis yra aukščiausias (54,460, Sd = 9,299), o Vilniuje – mažiausias (45,941, Sd = 8,461). Šie skirtumai statistiškai reikšmingi (ANOVA, $F = 45,838$, $p = 0,00$). LSD rodikliai parodė, kad statistiškai reikšmingai skiriasi socialinė žala visuose miestuose, lyginant juos po du tarpusavyje.

Išanalizavus alkoholio prieinamumo rodiklius miestuose nustatyta, kad jie statistiškai reikšmingai skiriasi ($F = 22,206$, $p = 0,00$). Paaiškėjo, kad aukščiausias alkoholio prieinamumo vidurkis yra Kaune (52,029, Sd = 7,362), nors Klaipėda atsilieka tik keliomis dešimtosiomis (52,174, Sd = 9,769). LSD parodė, kad tarp Klaipėdos ir Kauno alkoholio prieinamumo vidurkių statistiškai reikšmingų skirtumų nėra ($p > 0,05$). Vilniuje nustatytas mažiausias alkoholio prieinamumo ir viešo vartojimo vidurkis (46,925, Sd = 9,260). LSD kriterijus parodė, kad alkoholio prieinamumo vidurkiai statistiškai reikšmingai skyrėsi tarp Vilniaus ir Kauno bei Vilniaus ir Klaipėdos ($p = 0,00$).

Analizuojant skirtingo tipo mikrorajonų alkoholio prieinamumo vidurkius nustatyta, kad jie statistiškai reikšmingai skiriasi ($F = 95,317$, $p = 0,000$). Apskritai nagrinėjant alkoholio prieinamumą pagal skirtingą mikrorajono tipą nustatyta, kad alkoholis yra prieinamiausias ir dažniausiai viešai vartojamas centro (55,18, Sd = 8,033) ir sovietinių daugiabučių (53,16, Sd = 7,83) mikrorajonuose, o priemiesčiuose rodikliai žemiausi (41,95, Sd = 6,59). Tačiau LSD rodiklis parodė, kad lyginant mikrorajonus tarpusavyje statistiškai reikšmingai skyrėsi tik priemiesčio mikrorajonas (santykiyje su kitais), kuriame alkoholio prieinamumo vidurkis žemiausias. Nors centro mikrorajone buvo nustatytas aukščiausias alkoholio prieinamumo rodiklis, LSD parodė, kad jis statistiškai reikšmingai skyrėsi tik nuo priemiesčio mikrorajono.

Alkoholio prieinamumo Vilniaus miesto skirtingo tipo mikrorajonuose vidurkių skirtumai atskleidė, kad priemiesčio alkoholio prieinamumo vidurkis (39,26, Sd = 4,21), pasižymintis žemiausiu alkoholio prieinamumo rodikliu,

statistiškai reikšmingai skiriasi nuo likusių mikrorajonų vidurkių ($p = 0,001$). Tarp kitų Vilniaus mikrorajono tipų statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta. Kaune (kaip ir Vilniuje) alkoholio prieinamumo vidurkis žemiausias priemiestyje (46,01, $Sd = 5,04$) ir statistiškai reikšmingai skiriasi nuo likusių mikrorajonų. Be to, nustatyta, kad Kauno centre alkoholio prieinamumo vidurkis (56,54, $Sd = 8,21$) statistiškai reikšmingai skiriasi nuo senojo darbininkų mikrorajono (51,11, $Sd = 7,44$). Klaipėdoje žemiausias alkoholio prieinamumo vidurkis nustatytas priemiesčio mikrorajone (44,67, $Sd = 9,37$), ir jis ženkliai bei statistiškai reikšmingai skiriasi nuo likusių mikrorajonų tipų. Klaipėdos centro, senojo darbininkų ir sovietinių daugiabučių mikrorajonuose alkoholio prieinamumo vidurkių skirtumai tarpusavyje nėra statistiškai reikšmingi ($p > 0,05$). Klaipėdos priemiestyje alkoholio prieinamumo rodiklis žemiausias ir statistiškai reikšmingai skiriasi nuo likusių tirtų mikrorajonų.

3 LENTELĖ. ALKOHOLIO PRIEINAMUMO SUKELTOS SOCIALINĖS ŽALOS VIDURKIŲ PASISKIRSTYMAS VILNIAUS, KAUNO, KLAIPĖDOS SKIRTINGO TIPO MIKRORAJONUOSE

Miestas	Visi mikrorajonų tipai		Centro mikrorajonas		Senasis darbininkų mikrorajonas		Sovietinių daugiabučių mikrorajonas		Priemiestis	
	M	Sd	M	Sd	M	Sd	M	Sd	M	Sd
Alkoholio prieinamumo rodiklių vidurkiai										
Vilnius	46,925**	9,261	53,69	7,27	51,54	5,24	52,68	9,34	39,26***	4,21
Kaunas	52,029**	7,362	56,54*****	8,21	51,11	7,44	53,7	5,61	46,01***	5,04
Klaipėda	52,174**	9,769	55,73	8,63	53,73	8,34	52,99	8,64	44,67***	9,37
Iš viso	50,000	9,156	55,18***	8,03	51,9	7,11	53,16	7,83	41,95***	6,59
Min. – 31,51, maks. – 77,73										
Socialinės žalos rodiklių vidurkiai										
Vilnius	45,942*	8,462	45,95	10,32	50,06****	8,47	44,53	7,89	43,51	6,641
Kaunas	54,459*	9,299	52,45	9,03	53,75	9,70	54,90	7,22	49,63*****	6,641
Klaipėda	50,561*	8,886	52,46	7,96	51,51	9,47	51,34	9,19	44,77*****	6,391
Iš viso	50,000	9,574	49,980	9,68	52,06	9,32	50,46	9,11	45,178***	6,994
Min. – 33,38, maks. – 77,33										

* Statistiškai reikšmingi skirtumai tarp visų miestų, $p < 0,05$.

** Statistiškai reikšmingi skirtumai Vilniaus santykyje su Kaunu ir Klaipėda, $p < 0,05$.

*** Statistiškai reikšmingi skirtumai tarp šio ir likusių mikrorajonų tipų, $p < 0,05$.

**** Senojo darbininkų mikrorajono vidurkis statistiškai reikšmingai skiriasi nuo visų likusių mikrorajonų, $p < 0,05$.

***** Kauno priemiesčio mikrorajono vidurių skirtumas statistiškai reikšmingas, palyginti su senuoju darbininkų ir sovietinių daugiabučių mikrorajonu, o Klaipėdoje – ir su centro mikrorajonu, $p < 0,05$.

***** Statistiškai reikšmingi skirtumai tarp šio ir senojo darbininkų mikrorajono vidurkių skirtumo, $p < 0,05$.

Lyginant socialinės žalos vidurkius pagal skirtingo tipo mikrorajonus nustatyta, kad jie tarpusavyje statistiškai reikšmingai skiriasi (ANOVA, $F = 16,678$, $p = 0,00$). Priemiesčio mikrorajone socialinės žalos vidurkis yra žemiausias (45,169, $Sd = 6,994$), o senajame darbininkų mikrorajone – aukščiausias (52,055, $Sd = 9,324$). LSD parodė, kad socialinės žalos vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskiria tarp centro, sovietinių daugiabučių ir senojo darbininkų mikrorajono ($p > 0,05$).

Apskaičiavus socialinės žalos vidurkių pasiskirstymą Vilniaus skirtingo tipo mikrorajonuose nustatyta, kad senasis darbininkų mikrorajonas pasižymi aukščiausiu socialinės žalos vidurkiu (50,06, $Sd = 8,47$), ir šis skirtumas statistiškai reikšmingai skiriasi, palyginti su likusiais tirtais mikrorajonais ($p < 0,05$). Atmetus senąjį darbininkų mikrorajoną, kituose Vilniaus mikrorajonuose socialinės žalos vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskiria. Kaune (49,63, $Sd = 6,641$) ir Klaipėdoje (44,77, $Sd = 6,391$) skirtingo tipo mikrorajonuose socialinės žalos vidurkiai statistiškai reikšmingai skiriasi tik lyginant priemiestį su kitais mikrorajonais. Kauno ir Klaipėdos priemiesčiuose, palyginti su kitais mikrorajonais, socialinės žalos vidurkis žemiausias, ir šis skirtumas yra statistiškai reikšmingas.

Palyginus socialinės žalos ir alkoholio prieinamumo vidurkius nepavyko atsakyti į klausimą, kaip kinta socialinė žala, didėjant arba mažėjant alkoholio prieinamumui. Norint išsiaiškinti, kokią socialinės žalos kintamojo (priklausomo) dalį paaiškina alkoholio prieinamumas, buvo atlikta tiesinė regresinė analizė.

Alkoholio prieinamumo įtaka socialinės žalos apraiškoms didmiesčiuose ir skirtingo tipo mikrorajonuose

Tarp alkoholio prieinamumo ir socialinės žalos faktorių yra tiesinis ryšys, skirtingai – normalieji. Tiesinė regresinė analizė buvo atlikta miestuose ir skirtingo tipo mikrorajonuose. Socialinė žala – priklausomas kintamasis, o alkoholio prieinamumas – nepriklausomas. Pagrindiniai tiesinės regresinės analizės rodikliai pateikti 4 lentelėje. Paaiškėjo, kad tiesinės regresijos modeliai statistiškai reikšmingi tiek miestuose, tiek skirtingų tipų mikrorajonuose ($p < 0,5$).

Atsižvelgiant į socialinės žalos ir alkoholio prieinamumo tiesinės regresijos modelio rodiklius Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje galima konstatuoti, kad visuose trijuose miestuose ir skirtingo tipo mikrorajonuose socialinė žala statistiškai reikšmingai paaiškinama alkoholio prieinamumu ($p = 0,000$), tačiau paaiškinama dispersijos dalis miestuose ir mikrorajonuose skiriasi (4 lentelė). Klaipėdoje (56 %) alkoholio prieinamumas paaiškina daugiau kaip pusę socialinės žalos rodiklio dispersijos, o Vilniuje (31 %) ir Kaune (33 %) – trečdalį. Žvelgiant į prognozavimo rodiklius pažymėtina, kad aukščiausias regresijos koeficientas yra Kauno mieste (0,727). Vertinant mikrorajonų tipų regresijos koeficientus, aukščiausias yra miesto centre (0,831), žemiausias – priemiesčio mikrorajone (0,647).

4 LENTELĖ. ALKOHOLIO PRIEINAMUMO ĮTAKA SOCIALINĖS ŽALOS APRAIŠKOMS
DIDMIESČIUOSE IR SKIRTINGO TIPO MIKRORAJONUOSE

Tiesinės regresijos rodikliai*	B**	Std klaida	R ²
Miestai			
Vilnius	0,511	0,052	0,313
Kaunas	0,727	0,077	0,331
Klaipėda	0,681	0,052	0,560
Mikrorajonų tipai			
Miesto centras	0,831	0,083	0,476
Senasis darbininkų mikrorajonas	0,731	0,113	0,311
Sovietinių daugiabučių mikrorajonas	0,774	0,089	0,442
Priemiestis	0,647	0,065	0,371

* Modelių $p = 0,0001$.

** Nestandartizuotas koeficientas.

*** Nepriklausomas kintamasis nėra multikolinearus, VIF = 1, modelio kintamųjų pasiskirstymas normalinis, priklausomybė – tiesinė.

Apibendrinant regresinės analizės rezultatus galima teigti, kad, didėjant alkoholio prieinamumui, ženkliai aukštėja socialinės žalos rodikliai tiek miestuose, tiek skirtingo tipo mikrorajonuose.

Diskusija

Išanalizavus erdvinį / teritorinį skerspjūvį Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestuose nustatyta, kad alkoholio prieinamumo rodiklis statistiškai reikšmingai skiriasi lyginant Vilniaus, Klaipėdos ir Kauno miestus, o Kauno ir Klaipėdos miestuose nesiskiria. Galima daryti prielaidą, kad tai iš dalies priklauso nuo vietos savivaldos vykdomos politikos, nes būtent savivaldybė sprendžia licencijų prekiauti alkoholiniais gėrimais savo teritorijoje išdavimo klausimą (LR alkoholio kontrolės įstatymas 1995). Kita vertus, analizė pagal mikrorajono tipą atskleidė, kad visuose trijuose miestuose alkoholio prieinamumo rodikliai yra didžiausi miesto centre. Sovietinių daugiabučių ir senasis darbininkų mikrorajonai pasižymi aukštais alkoholio prieinamumo rodikliais, tačiau jie statistiškai reikšmingai aukštesni tik už priemiesčio mikrorajono rodiklį. Tokia situacija gali būti susijusi su miestų politika, siekiant į miesto centrą pritraukti gyventojus. Tačiau šios srities tyrimus reikėtų pagilinti.

Žvelgiant į socialinės žalos vidurkius nustatyta, kad jie statistiškai reikšmingai skiriasi lyginant visus miestus, mažiausias rodiklis yra Vilniuje, aukščiausias – Kaune. Atlikus analizę pagal mikrorajono tipą paaiškėjo, kad aukščiausias socialinės žalos rodiklis yra senajame darbininkų mikrorajone,

o žemiausias – priemiestyje. Vilniaus miesto senasis darbininkų mikrorajonas pasižymi aukščiausiu socialinės žalos rodikliu, kuris statistiškai reikšmingai skiriasi nuo likusių mikrorajonų. O Kaune ir Klaipėdoje statistiškai reikšmingai skiriasi tik priemiesčio mikrorajono socialinės žalos rodiklis, t. y. jis ženkliai mažesnis nei likusių mikrorajonų. Taigi, kelta hipotezė, kad didesnis alkoholio prieinamumas centro, sovietinių daugiabučių ir senojo darbininkų mikrorajono teritorijose sąlygoja didesnę socialinę žalą nei priemiestyje, pasitvirtino. Siekiant atsakyti į klausimą, ar socialinę žalą galima paaiškinti alkoholio prieinamumu, nustatyta, kad visuose miestuose ir mikrorajonuose socialinės žalos rodiklį statistiškai reikšmingai prognozuoja alkoholio prieinamumo rodiklis, kuriam didėjant tiesiškai auga ir socialinė žala. Gauti rezultatai papildė tyrimus, kuriuose teigiama, jog alkoholio prieinamumas tiesiogiai sąlygoja nusikalstamumą ir socialinę žalą (Connor et al. 2011). Tačiau kyla klausimas, kodėl tirtuose miestuose socialinės žalos ir alkoholio prieinamumo rodikliai yra žemiausi priemiesčio mikrorajonuose. Žemiausią socialinės žalos rodiklį galima būtų aiškinti tuo, kad šiuose mikrorajonuose yra mažiausiai vietų, kuriose parduodama alkoholio. Būtent alkoholio pardavimo vietos kai kurių autorių yra traktuojamos kaip patrauklios ir nusikalstamumą generuojančios vietos (Hope, Mongan 2011; Treno et al. 2008; Roman 2004; Gorman et al. 2001). Visų tirtų miestų alkoholio prieinamumo rodiklis yra aukščiausias centro mikrorajone, nors socialinės žalos vidurkis nėra aukščiausias (išskyrus Klaipėdą). Galbūt argumentų galėtų duoti detalesnis pardavimo vietų tyrimas, nes yra gauta reikšmingų duomenų, jog ten, kur daugiau vietų, prekiaujančių alkoholiu išsinešti, socialinė žala didesnė (MacLennan et al. 2012; Wilkinson, Livingston 2012; Livingston 2011; Stevenson, Lind, Weatherburn 1999). Todėl galima daryti prielaidą, kad centro mikrorajone yra daugiau vietų, kuriose parduodama alkoholio, bet ne išsinešti, o vartoti vietoje. Tai galėtų tapti ateities tyrimų objektu.

Nenuvertinant tyrimo gautų rezultatų, galima išskirti ir keletą apribojimų. Pirma, alkoholio pardavimo vietų skaičius remiasi respondentų žiniomis. Kai kurie respondentai, ypač tie, kurie alkoholio nevartoja arba vartoja retai, galėjo nežinoti tikslaus alkoholio pardavimo vietų skaičiaus. Tai galėjo turėti įtakos nustatant alkoholio pardavimo vietų rodiklį. Kita vertus, į alkoholio prieinamumo faktorių įeina ne tik alkoholio pardavimo vietos, bet ir viešas alkoholio vartojimas prie paruoštųjų, parkų ir apleistų pastatų, – tai papildė duomenis, ypač vertinant alkoholio prieinamumą ir jo vartojimą išsinešant, bet ir apriboja alkoholio prieinamumo rodiklio sugretinimą su kitų autorių tyrimų rezultatais, kurie dažniausiai gaunami išanalizavus vien alkoholio pardavimo vietų ir nusikalstamumo ryšį. Tą patį galima pasakyti ir apie socialinės žalos faktorių, kuris apima tiek nusikalstamą veiklą, tiek administracinius teisės pažeidimus, tiek socialinius nepatogumus, kurie išeina už kriminologijos ribų. Atkreiptinas dėmesys, kad erdvinis / teritorinis tirtų klasterių pasirinkimas reprezentuoja tik pasirinktus mikrorajonus, todėl rezultatų negalima apibendrintai taikyti netirtiems Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos mikrorajonams.

Tolesni alkoholio prieinamumo ir socialinės žalos faktorių sąsajos tyrimai turėtų būti atliekami alkoholio pardavimo vietų kaimynystėse, siekiant apibrėžti alkoholio pardavimo vietas charakteristikas.

Tyrimo duomenys reikšmingi ir praktiniu aspektu, nes akivaizdžiai įrodo socialinės žalos ir alkoholio prieinamumo ryšį. Todėl, norint sumažinti socialinę žalą, viena veiksmingiausių priemonių – mažinti alkoholio pardavimo vietų skaičių.

Literatūra

- Anderson, P., Baumberg, B. 2006. *Alcohol in Europe. A Public Health Perspective. A Report for the European Commission*. London: Institute of Alcohol Studies.
- Branas, C., Elliott, M., Richmond, T., Culhane, D., Wiebe, D. 2009. "Alcohol Consumption, Alcohol Outlets, and the Risk of Being Assaulted With a Gun." *Alcoholism: Clinical & Experimental Research* 33 (5): 906–915.
- Connor, J. L., Kypri, K., Bell, M. L. 2011. "Alcohol Outlet Density, Levels of Drinking and Alcohol-Related Harm in New Zealand: A National Study." *Journal of Epidemiology and Community Health* 65 (10): 841–846.
- Endriulaitienė, A., Markšaitytė, R., Žardeckaitė-Matulaitienė, K. 2011. „Psichologinės jaunų vairuotojų patiriamų eismo įvykių prieodos“. *Visuomenės sveikata* 4 (55): 103–112.
- Gorman, D. M., Speer, P. W., Gruenewald, P. J., Labouvie, E. W. 2001. "Spatial Dynamics of Alcohol Availability, Neighborhood Structure and Violent Crime." *Journal of Studies on Alcohol* 62 (5): 628–636.
- Hillyard, P., Tombs, S. 2007. "From 'Crime' to Social Harm?" *Crime, Law Social Change* 48: 9–25.
- Hope, A., Mongan, D. 2011. "A Profile of Self-Reported Alcohol-Related Violence in Ireland." *Contemporary Drug Problems* 38 (2): 237–258.
- Liang, W., Chikritzhs, T. 2011. "Reduction in Alcohol Consumption and Health Status." *Addiction* 106 (1): 75–81.
- Livingston, M. 2011. "A Longitudinal Analysis of Alcohol Outlet Density and Domestic Violence." *Addiction* 106 (5): 919–925.
- L.Ralkolio kontrolės įstatymas*. 1995. Nr. 44-1073. Aktualio redakcija 20120901. Internetinė prieiga: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc?p_id=430458.
- Maclennan, B., Kypri, K., Langley, J., Room, R. 2012. "Public Sentiment Towards Alcohol and Local Government Alcohol Policies in New Zealand." *International Journal of Drug Policy* 23 (1): 45–53.
- Middleton, J. C., Hahn, R. A., Kuzara, J., Elder, R., Brewer, R., Chattopadhyay, S., Fielding, J., Naimi, T., Toomey, T., Lawrence, B. 2010. "Effectiveness of Policies Maintaining or Restricting Days of Alcohol Sales on Excessive Alcohol Consumption and Related Harms." *American Journal of Preventive Medicine* 39 (6): 575–589.
- Pemberton, S. 2007. "Social Harm Future(s): Exploring the Potential of the Social Harm Approach." *Crime, Law and Social Change* 48: 27–41.
- Roman, C. 2004. *Schools, Neighborhoods, and Violence: Crime within the Daily Routines of Youth*. Lanham, MD: Lexington.

- Sánchez, Á., Villaveces, A., Krafty, R., Park, T., Weiss, H., Fabio, A., Puyana, J. C., Gutiérrez, M. 2011. "Policies for Alcohol Restriction and Their Association with Interpersonal Violence: A Time-Series Analysis of Homicides in Cali, Colombia." *International Journal of Epidemiology* 40 (4): 1037–1046.
- Scribner, R. A., Mason, K. E., Simonsen, N. R., Dejong, K. W. 2010. "An Ecological Analysis of Alcohol-Outlet Density and Campus-Reported Violence at 32 U.S. Colleges." *Journal of Studies on Alcohol & Drugs* 71 (2): 184–191.
- Stevenson, R. J., Lind, B., Weatherburn, D. 1999. "The Relationship Between Alcohol Sales and Assault in New South Wales." *Addiction* 94 (3): 397–410.
- Tamutienė, I. 2010a. „Alkoholio kainos politika Lietuvoje 2000–2009 metais“. *Vadyba* 1 (17): 87–93.
- Tamutienė, I. 2010b. „Įrodymais grįstos alkoholio reguliavimo politikos priemonės ir jų taikomumas Lietuvoje“. *Viešoji politika ir administravimas* 33: 103–114.
- Tamutienė, I., Reingardė, J., Civinskas, R., Baltrušaitytė, G. 2008. *Pagalbos asmenims, sergantiems priklausomybės nuo alkoholio ligomis, priemonės ir sistema Lietuvoje*. Internetinė prieiga: <http://www3.lrs.lt/docs2/OPDJOOLW.PDF>
- Treno, A. J., Gruenewald, P., Remer, L., Johnson, F., LaScala, E. 2008. "Examining Multi-Level Relationships Between Bars, Hostility and Aggression: Social Selection and Social Influence." *Addiction* 103 (1): 66–77.
- Wilkinson, C., Livingston, M. 2012. "Distances to On- and Off-Premise Alcohol Outlets and Experiences of Alcohol-Related Amenity Problems." *Drug and Alcohol Review* 31: 394–401.

Relationship Between Alcohol Outlet Density, Public Alcohol Consumption and Social Harm

Summary

There is almost no research about the relationship between alcohol outlet density, its consumption in public spaces and crime or other social harm in Lithuania. Thus, this article analyses links between alcohol outlet density, its consumption in public spaces and social harm in different areas of major Lithuanian cities. It is based on the area related alcohol availability and theoretical framework of social harm. According to the area sampling, four area clusters were chosen in Vilnius, Kaunas and Klaipėda cities: the old town, the working class area, the area of Soviet blocks of flats and suburban zone. A qualitative survey was conducted during which 1872 respondents were interviewed. In analysing the data, factor analysis, comparison of independent samples means and linear regression were applied.

The data analysis enables us to conclude that alcohol availability and social harm rates are the lowest in the cities' suburban areas compared to other spaces ($p < 0.05$). Alcohol outlet density is the highest in the old town area ($p < 0.05$). The social harm is significantly higher in the old town, working class and Soviet block of flats areas compared to the suburban area ($p < 0.05$). Linear regression results reveal that alcohol outlet density and alcohol public consumption had a direct positive effect and is a predictor of social harm in different areas of the cities.

The reduction of alcohol outlet density, prohibition of public alcohol consumption nearby alcohol selling places, in the parks or other public spaces should be the main tools in preventing social harm in the Lithuanian cities.